

*Már a humor sem elég**Az irodalom térvesztése*

Fogkefék a WC-kagylóban. Beleestek. Egy bizonyos altesti tevékenység után forró vízben próbálja sterilizálni őket, aki a műben beszél. Sikertelenül. „Ma nem lehet fogat mosni.” Ilyen költemények is olvashatók az interneten. S még ilyenebbek. Irodalmi lapokban, könyvekben is. Az emberről mint ürítőgépről, a tisztálkodás műveleteiről több antológiányi versmennyiséget össze lehetne gyűjteni. E sorok írója nem azért keveredett ezekre az oldalakra, mert effélék olvasgatásában különösebben kedvét lenné. Csupán meg szeretné ismerni a fiatal PHD hallgató ízlésvilágát, aki nem oly régen egy listával örvendeztette meg őt. Úgy állította össze a névsort, mondja a PHD hallgató, hogy az reprezentálja a kortárs irodalmat s egyúttal az ő személyes választásait, kedvenceit is bemutassa. A nevek egy része jól ismert más listákról. Azokról, amelyekben a széles nyilvánosság előtt gyakorta szerepeltetett szerzők neve sorakozik rendre. Újra és újra ugyanazok. Itt most főként ennek a csoportnak a derékhada. Meg az utánuk következők. Egyetemi hallgatók, külföldi ösztöndíjak előtt és után, tudományos vagy műfordítói pályára készülők, pályájukat épp elkezdők. Publikációik, könyveik, díjaik száma szerint azonban a legtöbben már nem is annyira kezdők. Ilyen a fogkefés szerző is.

Az emlékezetből a fogkefés epizód leírása hív elő egy réges-régi, verssé szerveződni egyáltalán nem kívánczó jelenetecskét. Előbb azonban, tisztázódnia kellene, tudja-e, aki majd e sorokat olvassa, ha olvassa egyáltalán valaki, milyen a kényszerűségből összezárt idegenek együttélése, mondjuk, tábori körülmények között. Vagy két hét lepusztult kollégiumi szobákban valahol az isten háta mögött. Nem a kényelmetlen ágyak, nem a kiszolgáltatottság, a környezet ütött-kopottsága, a tisztátalanság a legbántóbb, hanem a sarki fekhely irányából az a zsolozsmaszerűen folyton ismétlődő szóöszön, amely minden reggel és este árad. A hölgynek nincs egy mozdulata, nincs egyetlen lépése, amelyet ne kommentálna külön-külön és hangosan. Mintha ezzel akarná folyton folyvást értésére adni a többi némaságba fulladó szobatársnak: itt vagyok, még élek, végy észre. Vagy csupán magamagának szólnak a tevésevést szóban is megerősítő félmondatok? Önbiztatásul? Önerősítésül? Mintha szavak nélkül nem is sikeredhetnék a művelet. Minthogy a reggeli ébredések és esti elnyugvások idejéből valók a kommentárok, kivétel nélkül a tisztálkodáshoz és némely életfunkciók gyakorlásához kapcsolódnak. A szófolyam olyan, mint egy hangos napló. A kollegina naplója a reggel és az este legrutinszerűbb történéseiről. Mindegy, mi a magyarázata az egyszerű cselekvéssort kísérő szövegtörödékeknek (de lehetnének akár a kommunikációs funkciókat bemutató példatár darabjai is valami tanulmányból, tankönyvből, efféléből), akkor és ott a nő kibírhatatlan, mert nem hagy egy percre sem élni. Nem lehet másra gondolni, csak arra, amit ő pillanatnyilag tesz a testével, a holmijával.

Pedig ilyenek az óvodákban, a három-négy évesek és édesanyjaik körében igen népszerű gyermekkönyvek is, mint annak a bizonyos kollégiumi hangos naplónak a képzeletbeli oldalai. A kisgyermek a zoknifelhúzástól az almapürés konzervek felnyitásáig és

bekebelezéséig a nagy kerekfejű babaképek alá írt egyszerű szövegecskék által újraél mindent, ami az ő kicsi életét is kitölti. Ha ránéz a gömbölyű babarajzocskákra, önmagára néz. (Hol van ma már az a gyermekirodalom, amelyet a magyar felnőtt irodalom legnagyobbjai tettek az akkor még olvasó szülők, az óvopedagógusok, a tanítók asztalára? Születik-e ma egyáltalán olyan gyermekvers, amely a ritmus és a szavak játékain túl – közvetetten ugyan, de – világképet közvetít? Ilyenek volnának egyébiránt, ha a felnőtt mesélő még egyáltalán előveszi őket, a népmesék legkiválóbbjai is. De említhetnénk klasszikusok, élő klasszikusok gyermekműveit is hosszú sorokban.)

Vajon egyedül maradok-e a magyarul olvasók táborában, ha azt mondom, így vagyok az olyan versként definiált tört sorokkal – mint a fogkefés esetről szólóval is –, ahogyan a testi ténykedéseiről zsolozsmázó hajdani asszonyosság – a szakszerűség kedvéért nevezük így – fatikus funkciót betöltő (kapcsolatteremtésre, kapcsolattartásra irányuló) közleményeivel? Még akkor is, ha tudom, sőt elfogadom, az élet minden mozzanata lehet műalkotás tárgya. Lehet írni – mégpedig telitalálatszerűen – akár a nagypolgári családi ebéd közben a ruházatra rácsöppenő paradicsommártásról, amiként íródott is ilyen költemény, lehet írni a trafikról, a világítóudvarra kidobált szemétről... A tabukat átlépte a művészet, az irodalom már jó ideje. Engem azonban most a fogkefés történet olvas-tán ugyanaz az ingerültség fog el, mint amely abban a lelakott kollégiumi szobában eltöltött egykor. Mert az efféle, a fogkefés és a hozzá hasonló sorok éppúgy nem hagynak élni, mint a testi folyamatait zsolozsmásító nőszemély. S mert valami nagyon lényegestől veszik el a teret és az időt. Lehúznak és fojtogatnak.

Nem gondom, tehát úgy kellene félredobnom, mint mindent, amihez nincs közöm, mint amihez nem akarom, hogy közöm legyen. Most azonban keresem a mentségeit a szerzőnek. Keresem a szöveg értelmét. Bár meglehet, ha megkérdezhetnénk, ő, az alkotóként tételezett személy nem is akarná, hogy bármiféle jelentést tulajdonítsunk a szavainak. Hisz nincs is egyéb szándéka, mint a jelentésnélküliség könnyű álarcát körülhordani. A mindenáron kisszerűnek lenni, kényszerűségében néhány semmicske lufit kipukkasztani. Ahogyan az egykori polgárpukkasztók pukkasztgatták a magukét, amikor még volt polgárság. Aztán mégis megkockáztatom, ha műként kell kezelnem ezt a szöveget, nem más, mint létkritika. Belelátható az a léthelyzet (majdnem azt írtam, arról ad hírt, pedig dehogy akar ő bármit is hirdetni), amelyben a testi történésekre redukálódik az emberi lét. De hisz megírták már ezt jóval korábban s a közelmúltban is mások másként. Nagyon másként! Ahogy megírta például József Attila, Pilinszky, Baka István, Utassy József... Lesújtóan ugyan, de nem lealacsonyítóan.

Mint olvasónak nem könnyebb a dolgom akkor sem, ha a fogkefés költemény, a kollégiumi hangos napló és a gyermekmeseként árusított babatörténeteknek közös gyökereit vélem felfedezni abban, ahogyan az ember elemi erejű igénye mutatkozik meg a gesztusban: imamalomszerűen mondani-mondani-mondani, megnevezni a legtriviálisabb cselekvéseket, amelyeket reggeltől estig, napról napra unalomig ismétél egy élet során. Lehet, hogy a fogkefés szerző is csak azt teszi, amit a kollégiumi hangos napló szómágiása? Vagy amit a beszélni tanuló baba önmagára és a körülötte szétterülő tárgyakra mutatva? Kár azonban ilyen messzire merészkedni az értelemkeresésben, mert az önmagát és a recepciója által költőként aposztrofáló személy talán csak úgy odasercint a hagyománytisztelő és szolgáló, ilyen vagy olyan közösségben gondolkodó, a köztudatból is végképp kiebrudalt irodalom néhány megmaradt, páriálatén tengődő utóvédharco-

sa, az ásatagnak tartott felfogásban benne ragadt ködlovagja elé. És ezt csak ily módon, a WC-költészetet idéző tematikával tudja megtenni.

Nem az a baj, hogy a szándékoltan rontott nyelven megszólaló, mindent eljelen-téktelenítő, az ürességgel kérkedő, a szóviccre redukált irodalom létezik. Az a baj, hogy csak ez látszik, ez hallatszik. Ami nem látszik és nem hallatszik, tudjuk, nincs is. Paradox módon a másság jogáért oly sokszor harcosan kiálló nem tűrik meg, szó-hoz sem engedik juttatni, ami hozzájuk képest más. Egyedül ennek az irányynak a mű-velői és a velük egy követ fújók szerepelnek az elektronikus sajtóban, a médiában. Ők láthatók a könyvesbolti kirakatokban, a könyvkereskedelem ajánlataiban, róluk be-szélnek az egyetemi szemináriumokon, a tudományos konferenciákon. A frissen vég-zett bölcsész, a pályakezdő tanár csak őket ismeri tanulmányaiból. Még az iskolai tan-könyvekben is csak ők fordulnak elő – az agyonnépszerűsítettben mindenképpen. Megtalálták annak a módját is, mégpedig ott, ahol a döntések születnek, miként le-het legegyszerűbben meggyőzni – a korszerűtől mindig – idegenkedő tanárokat, hogy a szóban forgó tankönyv megkerülhetetlen. Már csaknem teljes évtizede megfigyelhe-tő, hogy csak olyan típusú művekre lehet számítani a kétszintű érettségi vizsgákon, amelyeket e magasabb helyekről támogatott szerző oly bőséggel adagol a tanulóknak. Aki pedig tanítványaival nem szeretne szégyent vallani, nekik ártani, kénytelen meg-rendelni, követni, tanítani, megkövetelni ezt a végletesen egyoldalú esztétikai ízlésrend-szert, amely a nevezetes tankönyvet és a szerzőjét uralja.

„...ha a Brit Szigetek többi kultúráját teljesen kiiktatná az angol kultúra, elenyésznék maga az angol kultúra is” – írja T. S. Eliot 1945–1946-ban írt tanulmányaiból szerkesz-tett könyvében (*A kultúra meghatározása*. Szent István Társulat, 2003). Vele együtt el-mondhatjuk, ha a sokszínűségben létező, történelmi sikerekre támaszkodó ország ural-kodó kultúrájának jövőjét is alááshatja az egyöntetűsítés, mennyivel inkább számolnunk kell a felmorzsolódás veszélyével egy öntudatában, önazonosságában megtépzott nép/nemzet, történelmi csapásokat évszázadok óta csak halmozó állam esetében, amikor az uralkodó elitként eltartott réteg kisajátítja magának a kultúra összes fórumát, s azt kizá-rólag a maga képére formálva engedi működni. Minden mást, minden eltérőt kiiktat, elhallgat, ellehetetlenít, megbélyegez, rossz hírbe, gyanúba kever.

A kiszorítottak számára nem vigasz az sem, hogy a hazai és külföldi nyilvánosság elé vitt csoport tagjainak ismertsége, hatásfoka is roppant viszonylagos. Szűk kör él velük. Valódi olvasótáboruk nekik sincs, minthogy kiveszőben az olvasás szokása. Az olvasás magányos elfoglaltság. Az olvasói élmény csak az olvasó visszavonultságában születhetik meg. Egyedül lenni egy könyvformájú tárggyal, minden egyéb impulzustól függetlene-dve, a külső világról leszakadva – nem vonzó élethelyzet ma a legtöbb ember számára. A felpörgetett életritmust követők, hajszolók, fülükben valamiféle állandó és monoton dobolással, a zajsűrű zörejenéssel való folytonos egyesülésben sohasem tanulták meg, hogyan lehet elmélyedni, egyetlen dologra összpontosítani, befelé figyelni. Ma, ami él-mény, amit akként kezel a közvélekedés meg az egyes ember is, csak nagy tömegeket érintő megmozdulásokon érhető el. De a kultúra maradék mecenatúrája is csupán azt tartja az érték egyetlen fokmérőjének, ha a kulturális termék egyidejűleg óriási, legalább egy stadionnyi tömeget képes mozgósítani. Egy könyvtári olvasótermet megtöltő közön-ség nem jelent már számottevő érdeklődést. Csak az a jó, amit milliók vesznek maguk-hoz, s lehetőleg a földkerekség minden zugában. Így hát a könyv, az irodalom eleve ku-

darcra ítélt művészet. Kivételt csak azon szerzői képezhetnek, akik megtették a szirupos népszerűséghez közel juttató engedményeket, azaz kiszolgálják a nagyközönség giccs iránti legyőzhetetlen vonzalmát, vagy eleve a könnyűség, a lazaság, a jópofaság jegyében hozzák létre sziporkáikat (mert a humor, az irónia, a groteszk már nem elég, könnyűnek, lazának, jópofának, mi több, jópofinak kell lenni), vagy a popularitás másik műsájának, az erőszaknak, a veszélynek, az életvitelbeli extrémításoknak hódolnak. S ezt mutatják fel show-műsorokra emlékeztető körülmények között, vásári kikiáltók stílusában harsánykodó moderátoraikkal. A siker még inkább borítékolható, ha összekarolkoznak más művészetek hasonló törekvű mesterkedőivel. Társulnak a zenei könnyű műfajok nagymenőivel vagy a képzőművészet tájékán feltűnő giccstermelőkkel.

Az irodalom ma ingyen sem kell. Hogy térvesztése szinte befejezett tény, annak illusztrálására álljon itt egy közelmúltból ellesett példa. Komolyzenei hangversenyre még össze lehet verbuválni egy templomnyi embertömeget egy közepes méretű városban is évente legalább egyszer. Kiváltképpen, ha jótékonyági rendezvényként hirdetik meg. A városlakók között szép számmal akadnak, akik nem sokallják ilyenkor az 1000 forintos belépőt, amellyel egyúttal valamely közérdekű törekvést támogathatnak, elesetteket segíthetnek meg. Irodalmi felolvasó este azonban nincs kereslet – jótékonyági céllal sem. A jótékonyági akció szervezői az ajánlattevő író válaszra sem méltatják. Talán nem bíznak abban, hogy fél-negyed áron árusítandó könyve megérne a jótékonykodni akaróknak 1000 forintot, 500-at?

T. S. Eliot szerint „a nemzeti kultúra meghatározhatatlan számú helyi kultúrák eredménye, amelyek, ha tovább elemezzük őket, még kisebb helyi kultúrákból tevődnek össze. Eseményi esetben minden falunak, s persze még szembetűnőbben minden nagyobb városnak, sajátos jelleggel kell rendelkeznie.”

A jelenlegi helyzetben a központilag elhanyagolt irodalom feltámasztását is csak innen, a helyi kisközöségektől remélhetjük. Nem látszik más út: a térségnek, a városnak, a falunak kell újra kultúramegtartó, kultúrateremtő erővé válnia. Minden településnek föl kell építenie a maga szellemi központját – az ügy iránt elkötelezett, jól fölkészült, a szolgálatot a szó legnemesebb értelmében vállalók tevékenységére hagyatkozva.